

Tokat Türkülerini Müzik Coğrafyası Merkezli Okumak

Hüseyin MERTOL¹, Candan KAYMAK²

1Coğrafya Bölümü, Fen Edebiyat Fakültesi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat, Türkiye, huseyin.mertol@gop.edu.tr

2 Coğrafya Bölümü, Fen Edebiyat Fakültesi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat, Türkiye, candankaymak.99@hotmail.com

*Sorumlu iletişim yazarı: huseyin.mertol@gop.edu.tr

Özet

Kültür Coğrafyasının alt dallarından biri olan müzik coğrafyası mekân ve sesler arasında ki ilişkiye odaklanır. Kültürün birçok ögesinde olduğu gibi müzikte de mekânsal yansımalar mevcuttur. Türk kültür ve geleneğinde köklü ve yaygın bir müzik türü olan türküler bu bağlamda çalışma konusu olarak tespit edilmiştir. Çünkü Türk kültürünü en iyi yansıtan kültür unsurlarından biri türkülerdir. Çalışma evreni olan Tokat türkü repertuarında yer alan Hey Onbeşli Onbeşli, Burçak Tarlası, Değmen Benim Gamlı Yaslı Gönlüme, Dere Geliyor Dere gibi birçok eser günümüzde yurt genelinde de tanınmaktadır. Yapılan bu çalışma nitel araştırma yöntemlerinden yazılı literatürün taranması ile yürütülmüş olup Tokat repertuarında yer alan 167 adet türkü (kırık hava) analiz edilmiştir. Yapılan analiz sonucunda ele alınan eserler fiziki unsurlar, beşerî ekonomik unsurlar ve yer yön adları şeklinde üç başlık altında incelenmiştir. Tokat türkülerinin coğrafya merkezli okunuşu sonucunda tespit edilen kelimeler içinde çok çeşitli fiziki unsurlar yer alsa da yörede bulunan coğrafi unsurların kullanılış sıklığı belirgin bir biçimde gözlenmektedir. Yeşilirmak havzasında yer alan ve dağlık bir yapıya sahip olan ilin özellikle dağlarının ve akarsularının belirgin bir biçimde türkülerine yansıdığı görülmüştür. Yer ve yön adlarının kullanılış sayısı ve sıklığı incelendiğinde yakın yer adlarının olan yerleşme ve yapıların uzak olanlara oranla daha fazla kullanılışının yanı sıra türkülerde bazı yer adlarının eski isimleri ile kullanılması da dikkat çeken bir durumdur. Çalışma kapsamını da ele alınan üçüncü başlık içerisinde yer alan yaylaların birçok özelliği ile türkülerle konu olduğu görülmüştür. İncelenen eserler ile yöre coğrafyası arasında kuvvetli bir ilişki saptanmıştır. Literatürde yer alan benzer çalışmalarla büyük oranda uyumlu sonuçlara ulaşılmıştır. Kültürün bir parçası olan türküler aynı zamanda da coğrafi mekânın izlerini de taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kültür Coğrafyası, Müzik Coğrafyası, Ses, Türkü, Kültür, Tokat

Reading Turkus of Tokat with the Center of Music Geography

Abstract

Music geography, one of the sub-branches of Cultural Geography, focuses on the relationship between space and sounds. There are spatial reflections in music, as in many elements of culture. Folk songs, which are a deep-rooted and widespread type of music in Turkish culture and tradition, have been identified as the subject of study in this context. Because folk songs are one of the cultural elements that best reflect Turkish culture. Many works such as Hey Onbeşli Onbeşli, Burçak Tarlası, Değmen Benim Gamlı Yaslı Güldüme, Dere Geliyor Dere, which are included in the Tokat folk song repertoire, which is the universe of the study, are known throughout the country today. This study was carried out by scanning the written literature, which is one of the qualitative research methods, and 167 folk songs (broken air) in the Tokat repertoire were analyzed. As a result of the analysis, the works discussed were examined under three headings as physical elements, human economic elements and place and direction names. Although there are a wide variety of physical elements in the words determined as a result of the geography-centered reading of the Tokat folk songs, the frequency of use of the geographical elements in the region is clearly observed. When the number and frequency of use of place and direction names are examined, it is noteworthy that some place names in folk songs are used with their old names, as well as the fact that settlements and structures with nearby place names are used more than distant ones. It has been seen that the plateaus, which are included in the third title, which is also discussed in the scope of the study, are the subject of folk songs with many features. There is a strong relationship between the studied works and the geography of the region. Results are largely compatible with similar studies in the literature.

Keywords: Cultural Geography, Musical Geography, Sound, Folk Song, Culture, Tokat.

1 Giriş

Mekân ile ilişkilendirilebilecek her konu coğrafyacının çalışma alanına girer. 20.yy başlarında bilim literatüründe hayat bulan kültürel coğrafya ya da kültür coğrafyası, beşerî coğrafyanın alt dallarından biri olmuştur (Koday, Yılmaz, 2017). Mekân ve sesler arasındaki ilişkiye odaklanan müzik coğrafyası için Anadolu coğrafyasında en iyi verileri türküler sağlamaktadır. Türkü bir sanat ürünü olup Anadolu' da düşüncelerin sitemin, kimi zaman baş kaldırının aktırılmasında bir aracı olmuştur ve eski yer adları, sel, depres, kuraklık gibi coğrafi öğeleri içinde barındırmıştır.

Anadolu'da türküler coğrafi olarak sınıflandırıldığı da birçok kategoriye ayırmak mümkündür. Örneğin Karadeniz türküleri Doğu Anadolu türküleri gibi genel sınıflandırılmalar yapılırken iller hatta ilçeler bazında dahi türküler sınıflandırmak mümkündür. Kaynak olarak alınan Tokat Türküleri ve Oyun Havaları adlı eserde Türkülerin iller ve ilçeler bazında sınıflandığı görülmüştür kimi eserler Tokat, Tokat-Sivas şeklinde illerine ait olarak verilirken kimi türküler Almus, Reşadiye, Niksar ve Artova yöresine ait olarak verilmiştir (Turan, Adıgüzel, 2008). Türkülerin coğrafi olarak sınıflandırılmamasına yönelik olarak Gürbüz ve Şahinin TRT repertuarında yer alan eserlere hiyerarşik kümeleme (kluster) alınıp uygulamış kullanılan yöntemlere göre dört birimlik mesafede Türkiye'deki iller altı bölgeye

ayrılmıştır. Bu bölgeler Batı Anadolu, Orta Anadolu, Doğu Anadolu, Ortadoğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu ve Karadeniz'dir. Bu bölgeler benzer coğrafi kavramlar içeren illerin türkülerine göre oluşmuştur, benzer fiziki coğrafya şartların olduğu bölgelerde insanlar mekâna benzer şekilde yaklaşmaktadır bu alanlarda oluşan benzer kültürel ürünün olan türkülerde benzer fiziki coğrafya kavramları içermektedir (Gürbüz, Şahin, 2012). Ayrıca Türkiye'de yapılan bezer çalışmalarda kaynak alınan TRT repertuarına kayıtlı bazı Türkülerin illere göre kayıt altına alındığı görülmüştür. Türkülerin iller bazında TRT repertuarında kayıtlı olması gene coğrafi bir sınıflama örneğidir. Müzik ve coğrafya ilişkisi sadece yere yöreye ait eserlerle sınırlı değildir. Bir yörede yer alan fiziki coğrafya unsurları dağlar, denizler, bitki örtüsü ve iklime bağlı gelişen doğa olayları ile ilişkili birçok öge türkülerimizde yer almıştır. Bunun yanı sıra göçler ekonomik faaliyetler gibi beşerî coğrafya unsurları da türkülerimizde kendine yer bulmuştur. En bir tanımı ile bir coğrafi yer değiştirme hareketi olan göç türkülerde sıklıkla ilene bir konu olmuştur. Göçler birey göçü, aile göçü ya da topluluk göçü şeklinde meydana gelmektedir. Bazı türkülerde bir Yörük aşiretinin göçü anlatılırken bazı türkülerde daha küçük grupların göçleri işlenmiştir (Vural, 2018).

1.1 İlgili Çalışmalar

Müzik Coğrafyası teriminin ilk olarak Kuzey Amerika' da kullanıldığı ve ilk eserlerin yine bu alan da yani Kuzey Amerika ve Kanada da verildiği bilinmektedir. Bu konu da Carney, Cohoran, Smit, gibi isimler eserler vermiş hatta Smit işitsel peyzaj kavramını ortaya atmıştır.

Türkiye 'de türküler ile ilgili çalışmalar daha çok halk bilimciler tarafından yapılmıştır (Uğur, 2015). " *Türkülerde ki Coğrafya* " Carney'in çalışmasında yer alan beş konudan hareketle, coğrafyanın beş konusu dikkate alınarak eserleri irdelenmektedir. Müzik coğrafyası çalışmasını Hümanistik bakış açısı ile yürütmüştür. TRT repertuarında yer alan eserler taranmış ve seçilen beş konuya yönelik özellik taşıyan eserlerde yer alan kelimeler ile coğrafi ortam arasındaki ilişki saptanmıştır. "Osmaniye Türkülerinde Coğrafi Motifler" adlı eserde TRT repertuarın da yer alan beş eser içinde coğrafi motif içeren iki eseri ve Osmaniye'ye ait eserler içeren üç ayrı antoloji de coğrafi motifler içeren eserleri taramıştır. Eserlerde yer alan coğrafi motifleri yer adlarına, beşerî coğrafya unsurlarına ve fiziki coğrafya unsurlarına göre sınıflandırmıştır (Yılmaz, Koday, 2017). " Türk Halk Müziği Söz Varlığında Coğrafi Motifler Ve Benzerlik Analizi" adlı çalışmalarında Türkiye genelinde bir çalışma yaparak TRT repertuarında yer alan 4440 adet Türk Halk Müziği eser hiyerarşik kümeleme (kluster) alınıp yapılmıştır ve yapılan analiz sonunda Batı Anadolu, Orta Anadolu, Doğu Anadolu, Ortadoğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu ve Karadeniz şeklinde Türkiye altı bölgeye ayrılmıştır (Gürbüz, Şahin, 2012).

Tokat yöresinin müzik kültürüne yönelik çeşitli bakış açılarıyla birçok çalışma mevcuttur. Yörenin müzik repertuarının analizine yönelik olarak " Tokat Türküleri ve Oyun Havaları " adlı eserde yörenin müzik repertuarını aktarmıştır. Çalışmada 167 adet kırık hava (türkü), 81 adet oyun havası, 22 uzun hava aktarılmıştır. Söz konusu olan eserde TRT arşivinde yer alan Tokat Türkülerinin yanı sıra yörede mahalli ve genel ses kayıtlarından yararlanılarak ilin repertuarını aktarmıştır (Adıgüzel, Turhan, 2008). " Tokat yöresi "adlı çalışmada ise Tokat türkü repertuarı üzerine derin bir çalışma yapılmasının yanı sıra yörenin müzik kültürü genel hatları ile aktarılmıştır. Ayrıca yapılan çalışmada Tokat yöresi türkülerini, Yapı, şekil, konu, bağlam, icra ortamı, işlev, kaynaklar ve ezgilerine göre sınıflandırıp incelemiştir. (Uzunöz, 2019).

1.2 Coğrafya ve Müzik

Müzik ve coğrafya ilişkisinde ortak payda kültürdür coğrafya açısından müzikomut olmayan bir kültür unsurudur. Bugün kültürü coğrafyadan ayrı düşünmek neredeyse imkânsızdır. Her kültürün coğrafi bir mekân üzerinde var olup o mekânı etkileyip o mekândan da etkilendiği bilinmektedir, coğrafya ve kültür arasındaki ilişkiyi bir şehrin sokaklarında, binalarında, gastronomisinde, giyim kuşamında sanatında gözlemlemek mümkündür. Toplumun ortak değerlerinden biri olan kültür öğeleri beşerî coğrafya alt dalı olan kültür coğrafyası kapsamında incelenmektedir. Müzik Coğrafyası, kültür coğrafyası kapsamında yer alan uyumlu sesler aracılığıyla mekânı anlamak isteyen bir daldır (Uğur, 2015). Bir yörenin kültürünü en iyi yansıtan elemanlardan biri hiç şüphesiz müziktir. Bir yörenin müziğinde o yörenin tarihini, dinini, geleneklerini coğrafyasını yansıtan birçok öge barınır. Anadolu'da bu öğeleri yansıtan ve kültürel kimlikleri tanımlamada en fazla yarar sağlayan müzik türü hiç şüphesiz ki türkülerdir.

Örneğin dağlık ve engebeli yapıya sahip alanların türkülerinde dağ ve dağ ile ilişkili kavramlar sıklıkla yer alır. Dağlar, dağ başı, tepe, bayır gibi kavramların yanı sıra uzaklık ve çaresizliği de ifade eder (Uğur, 2015.).

Dağdan davar aştı mı?

Yârim buradan geçti mi? (Turan, Adıgüzel, 2008)

Tokat yöresine ait olan bu türkü de yörenin coğrafyasında yaygın bir şekilde yer alan dağ engebeli bir alan olarak algılanmıştır. Dağdan davar aştı mı söylemi ile dağın topoğrafik bir engel olduğu vurgulanmıştır. Bir alanda dağlık ve engebeli arazilerin varlığı kimi zaman yerleşmeyi kimi zaman ekonomik faaliyeti ve ulaşımı sınırlayan bir faktör olmuştur. Tokat yayılma alanını dağlar önemli ölçüde sınırlamaktadır, yerleşmeler dağ yamacının belli bir bölümüne kadar ilerledikten sonra yükselti ve engebelerin etkisiyle son bulmaktadır. Dağlar yerleşmeyi sınırlamanın yanı sıra birçok ekonomik etkinliğinde dar bir alanda toplanmasına neden olmuştur.

Türk Halk Müziğinin beşerî hayata olan etkileri ise Türk halkının benzer duygularını ifade etmesiyle *Birleştiricilik*, tarihi ve kültürel olaylardan izler taşıması ile *Aktarıcılık* özelliği taşır. Bazı olaylar konusunda nasihatlerde bulunması *Öğreticilik*, Türk Halk Müziği'nde bazı eserlerde yer alan yöresel coğrafi öğelerle *Tanıticılık*, düğün, kına gibi etkinliklerde kullanılmasıyla *İşlevsellik*, çeşitli dini törenlerde kullanılmasıyla *Dini törenlere konu olma* ve çeşitli illere yörelere övgüde bulunması ile *Milli Benliğe Katkıda Bulunma* özelliği taşımaktadır (Gürbüz, Şahin, 2012).

1.3 Müzik ve Coğrafya İlişkisi

Yapılan çalışmada müzik coğrafyası kapsamında analiz edilecek olan Tokat yöresi türkülerine geçmeden önce türkü nedir? Sorusunu cevaplamak gerekir.

Uzunöz'ün yaptığı tez çalışmasında türkü kelimesinin kökenine dair olarak, Türk sözcüğüne Arapçada nispet eki anlamına gelen "i" eki gelmesiyle Türkî haline geldiğini ve kelime anlam olarak Türk'e has, Türk'e ait gibi bir mana ifade ettiği belirtilmiştir. Türkî kelimesi halk arasında zamanla bir değişmeye uğrayarak günümüz halini almıştır. "Türkî" de yer alan "i" ünlüsü yerine "ü" ünlüsü gelmiştir ve "Türkü" halini dönüşmüştür (Uzunöz, 2019.)

Konuya ilişkin olarak TDK türküyü hece ölçüsüyle yazılmış ve halk ezgileriyle bestelenmiş manzume şeklinde tanımlamıştır. (<https://sozluk.gov.tr>).

Bir başka tanımlamada ise Türkü kavramı: Birçok tanımla ifade edilebilir ancak türkü kavramına ilişkin genel bir kanıdan söz edilecek olursa Türk Halk Müziği kapsamında yer alan sözlü "Kırık Hava"lara "Türkü" dendiğidir. (Eroğlu, 2017.)

Yener, Türk Halk Müziğini konusu ve Türk kültüründe ki yeri bakımından şu şekilde tanımlar: Türk Halk Müziği toplumun ortak duygu ve düşüncelerini sadelik ve içtenlikle aktarır, köklü bir sanat ürünüdür. Türk Halk müziği doğal ve sosyal olaylar, acı, özlem, sevgi gibi duygular, kahramanlık, mertlik gibi tarihi olayları konu alan bir kültür hazinesidir. Türk halkının yaşantısı bu müziğe yansımıştır. Tarihi çok eskilere dayanır. Türk insanının çağlar boyunca kendi kendine ürettiği, geleneklerini sürdürdüğü anonim karakterli soylu bir müziktir. Her bakımdan Anadolu halkını yansıtır. Fakat yayılış alanı sadece Anadolu coğrafyası değildir. Yayıldığı coğrafya neresi olursa olsun, tek sahibi Türk insanıdır (Akt. Kınık, 2011).

Türkü, Türk kültürel kimliğinin bir parçası olmasının yanı sıra Anadolu coğrafyasında yaşayan bireylerin duygu aktarımının bir yolu ve toplumun ortak paydalarından biridir. Hepimizin bir tanımı ve bu konuya ilişkin bir algısı vardır. Çünkü türküler Türk toplumsal yapısının bir parçasıdır. Türk toplumunda bu denli öneme sahip olan türküler insanın üzerinde yaşadığı mekanla da iliklidir bu nedenle coğrafi unsurlar türkülerde kedine yer bulmuştur.

Tokat türkülerini üzerine yapılan çalışmalarda net bir eser sayısına ulaşamamıştır fakat ses yapı türkülerin adlandırılması konusunda birtakım benzerlikler bulunmaktadır. Kılınçer, (2019) tarafından yapılan tez çalışmasında TRT repertuarı da dâhil edilerek 175 kırık hava ve 22 uzun havaya ulaşılmıştır, Coşkun, (2019) Tokat'tan Derlenen Türkü Sözlerindeki Halk Kültürü Öğelerinin Bir Eğitim Aracı Olması Bakımından İncelenmesi, adlı çalışmasında TRT repertuarında yer alan 101 türküyü çalışmasında incelemiştir. Turan ve Adıgüzel (2008). " Tokat Türküleri ve Oyun Havaları " adlı eserinde TRT repertuarı ve ses kayıtları ile yöreye ilişkin 267 eser tespit etmiştir. Bu bakımdan yörenin müzik repertuarı konusunda kesin bir eser sayısına ulaşamamıştır. Yapılan bu çalışmada Adıgüzel ve Turan'ın eserinde yer alan 167 türkü (kırık hava) müzik coğrafyasına yönelik bir bakış açısıyla incelenmiştir.

Orta Karadeniz bölümünde yer alan tokat ili tarihi, kültürel ve etnik bakımdan bir dolu zenginliğe sahiptir. Etnik yapının zenginliği yöre ağzına da yansımıştır ve Tokat ilinin ağız özelliklerine yönelik birçok çalışma yapılmıştır (Kuşdemir, 2020). Tokat türkülerinde yer alan sözcük ve ses yapısıyla ilişkili olarak yöre ağzının eserlere yansıdığı söylenebilir. Türkülerde yer alan kelimelerin bazılarının ses değişimi söz konusudur. "k " sesi yerine "g" ve "h "sesleri getirilmiştir. Ünlüler de >i, a>e, i>e, i>u, e>a, ö>ü, u>ü dönüşümü görülür. (Uzunöz, 2019.) Bu konuya ilişkin olarak birçok örnek görmek mümkündür. Örneğin kara>gara, kız>gız Tokat>Tohat, kuş>guş gibi değişimlere uğramıştır. Tokat türkülerinin çoğunluğu, şekil açısından uyumlu denilebilir, dörtlük ve mani kıtalarından kurulmuştur. Tokat türkülerini adlarını genel olarak metnin ilk ve ya ikinci dizesinden alır (Kılınçer, 2019).

2 Yöntem

Köklü bir tarihe ve farklı kültürel gruplara sahip Tokat ili aynı zamanda geniş bir türkü repertuarını da içinde barındırır. Yörenin repertuarında yer alan birçok eser yurt genelinde tanınmaktadır: yapılan bu çalışmada amaç Tokat yöresi türkülerini coğrafi bir bakış açısıyla ele alıp müzik coğrafyası merkezli okumaktır. bu bağlamda öncelikle eserler analiz edilmiş içerisinde yer alan coğrafya ile ilişkili kavramlar belirlenmiştir. Tokat ilinin fiziki ve beşeri coğrafyasının türkülere ne şekilde yansıdığını tespit edip, gerek coğrafi gerekse kültürel anlamda çeşitlilik arz eden Tokat ilinde fiziki ve beşeri coğrafya öğeleri ile ilin türkülerinde ki söz varlığı arasında ki ilişkiyi incelemek amaçlanmıştır. Tokat yöresi türkülerinin müzik coğrafyası açısından analiz edildiği bu çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi yöntemine başvurulmuş konuya ilişkin bilimsel çalışmalar taranmıştır. Yapılan doküman analizi ile ulaşılan 167 adet Tokat türküsü çalışmanın evrenini oluşturmaktadır. Çalışma evrenini oluşturan 167 adet Tokat türküsü içerisinde söz konusu araştırmaya ilişkin olarak beşeri ve fiziki coğrafya unsurlarına ait kelimeler bulunan 157 adet türkü çalışmanın örnekleme olarak tespit edilmiştir. Birden fazla versiyonu olan eserler farklı eserler olarak kabul edilmiştir. 157 adet Tokat türküsünde yer alan toplamda 886 adet coğrafya ile ilişkili kelime belirlenmiştir.

3 Bulgular ve Tartışma

3.1 Tokat Türkülerinde Yer Alan Fiziki Coğrafya Unsurları

Çalışmada, türkülerde coğrafya ile ilişkili kavram coğrafyanın iki alt bilim dalı olan fiziki coğrafya ve beşerî ekonomik coğrafya ve yer yön adları şeklinde sınıflandırılmıştır.

Tablo 1. Tokat Türkülerinde Yer Alan Fiziki Coğrafya ile İlişkili Kelimeler

Kelime	Sayı	Kelime	Sayı	Kelime	Sayı	Kelime	Sayı
Ardıç	1	Dağ	39	Kiraz	4	Serçe	1
Arı	1	Dal	17	Koru	3	Soğan	1
Armut	7	Darı	2	Kum	1	Söğüt	1
Asma	1	Davar	2	Kurak	1	Su	45
At/ Beygir/ Düldül/ Tay	25	Dere	24	Kurt	3	Suna	7
Ay	3	Derya	9	Kuş	6	Sülün	1
Ayva	5	Deve	1	Kuzu, Koyun, Koç	18	Sümbül	2
Badem	1	Doğan	1	Lale	1	Şalgam	1
Bahar	2	Dolu	1	Limon	1	Tarçın	1
Baraj	1	Ekin	8	Madımak	2	Taş	27
Bayır	1	Elma	4	Menekşe	16	Tavuk	1
Baykuş	1	Fındık	2	Mercan	1	Tepe	1
Boğaz	1	Fıstık	1	Mercimek	1	Toprak/ Tuğrap	6
Buğday	1	Gökyüzü	1	Meyve	3	Turna	17
Burçak	8	Göl	3	Mısır (Bitki)	1	Üzüm	2
Buz	1	Gücük(Şubat)	1	Nar	13	Yağmur	4
Bülbül	22	Gül	110	Orman	6	Yaprak	6
Ceviz	1	Güneş	2	Ot	1	Yaz	2
Ceylan	1	Gürgen	4	Ova	2	Yel	1
Çağlayan	1	Güvercin	1	Ördek	3	Yeraltı	1
Çam	3	Hilal	4	Pezük	1	Yıldız	6
Çay	7	Irmak	7	Pınar	7	Zemheri	1
Çayır	4	Kar	14	Pıtırak	2	Toplam=649	
Çekirge	7	Karanfil	5	Portakal	1		
Çermik	1	Kavak	5	Rüzgâr	1		
Çiçek	5	Kaya	3	Samyeli	1		
Çiğdem	4	Kaz	1	Sarmaşık	1		
Çim\ Çimen	2	Keklik	4	Sel	8		
Çöl	4	Kır	1	Selvi	2		

İncelenen 157 Tokat Türküsü içinde fiziki coğrafya ile ilişkili 108 ayrı kelime tespit edilmiştir olup bu kelimelerin toplamı 649'dur. Türkülerde geçen eş ve benzer kelimeler tek bir kelime şeklinde alınmıştır. Örneğin at, beygir, tay, düldül kelimeleri tek bir kelime şeklinde tabloda yer almıştır.

Tablo 1' de görüldüğü üzere yörenin türküleri içerisinde ırmak, dere, çay, çermik, sel, çağlayan pınar, su, göl kavramları sıklıkla kullanılmıştır. Türkülerde yer alan bu özellik yörenin hidroğrafyası ile yakından ilişkilidir.

Tokat ili coğrafi olarak Karadeniz Bölgesi Orta Karadeniz Bölümü içerisinde yer alır. İl aynı zamanda Yeşilirmak Havzası içerisinde yer almaktadır. Tokat ili akarsu kaynakları bakımından zengindir ve ilin su varlığının büyük bir bölümü ilde yer alan dağlardan beslenir. Yeşilirmak nehri kolları ile Tokat içerisinde geniş bir arazi sulamaktadır, Erbaa Ovası, Kazova Ovası, Omala Ovası, Turhal Ovası, Niksar Ovası Artova Ovası gibi birçok araziden geçmektedir. İl içinde Yeşilirmak nehrinin üç ana kolu olan Kelkit Çayı, Tersakan Çayı ve Çekerek Çayı akmaktadır ve birçok yan dere bu kolları beslemektedir (Tokat İli Orman ve Su İşleri Eylem Planı, 2018).

Yöreye ait Pınar başına Eğilmiş Davar Adlı eserde

*Erisin Dağların Karı Erisin
Sel Sel Olsun Düz Ovaı Bürüsün
(Adıgüzel, Turan, 2008.)*

İfadesi il kış aylarında kar şeklinde düşen yağışların özellikle bahar döneminde erimesi ve suyun geniş bir şekilde sel ve seyelan halinde topoğrafya yüzeyinde akışa geçmesi tarif edilmiştir

*Dere Geliyor Dere Sevdiğim
Dere Geliyor Dere Gül Oğlan
Kumunu Sere Sere Gül Oğlan
(Turan, Adıgüzel, 2008.)*

Kumunu sere sere ifadesi ile akarsuyun bir miktar alüvyal malzeme taşıdığı ve daha sonra taşıdığı malzemeyi bırakması tarif edilmiştir. Eserin devamında su bulanık içilmez ifadesi yer almaktadır ve yine bu kanyı desteklemektedir. Bilindiği üzere akarsuların taşıdığı maddeler suyun şeffaflığını etkilemektedir. Özellikle asılı ve ermiş halde taşınan maddeler sularda bulanık bir görüntü oluşmasına neden olmaktadır.

Taranan eserler içerisinde en sık kullanılan hidrografik kavram dere olmuştur, bazı eserlerde su ifadesi ırmak, çay, dere, göl gibi ifadelerin yerine kullanılmıştır. Örneğin *Bu Kadar Cehretme Aziz Sultanım* adlı eserde Coşkun Sular Gibi Çağlayıp Akma, *Çubuk Ucu Göl Ucu* adlı eserde ise Su Gelir Bulanarak ifadeleri ile su kelimesi akarsu kavramı yerine kullanılmıştır. Dereler göllendi, dalsam göllere göl kenarı, ırmaktan geçemiyom, ırmağı geçti gelin, Reşadiye ırmağı gibi ifadelerde türkülerde yer alan başka hidrografik kavramlardır.

*Tinyaba'nın Deresi de
Akıyor Irmak Gibi
(Turan, Adıgüzel 2008.)*

İrmaktan daha küçük bir akarsu içimi olan dere kendisinden daha büyük akarsu biçimi olan ırmağa benzetilmiştir. Burada Tinyaba dersinin fazla miktarda su taşıdığı vurgulanmıştır. Türküde adı geçen Tinyaba Reşadiye ilçesine bağlı eski bir yerleşme adıdır, Şimdiki ismi Çevrecik olarak değiştirilmiştir. ([Kasaba ve Köylerimiz \(resadiye.gov.tr\)](http://Kasaba ve Köylerimiz (resadiye.gov.tr)))

İlin Jeolojik ve jeomorfolojik özelliklerinin de türkülere yansıdığı görülmüştür. Tablo 1 de yörenin eserlerinde 39 defa dağ, 30 defa taş/kaya, 1 defa tepe ve 2 defa ova ifadesi yer almıştır. İlin arazisinin büyük bir kısmı dağlar ile kaplıdır arazinin bu özelliği türkülerde kendini hissettirmektedir.

Akdağ ve Çamlıbel dağlarının oluşturduğu vadiler arasında bulunan Tokat'ta, Deveci Dağı, Dumanlı Dağı, Canik Dağları (Kelkit ve Tozanlı vadilerini meydana getiren dağ dizisiyle Yeşilirmak vadisinin güneyinde uzanan dağ dizisidir) olarak sıralayabileceğimiz dağlık alanlar mevcuttur (Tokat İli Orman ve Su İşleri Eylem Planı, 2018). Tokat ilinin arazisinde geniş bir yer kaplayan bu dağlık alanların türkülere belirgin bir biçimde yansıdığı görülmüştür incelenen eserler içerisinde 39 defa kullanılarak dağ kelimesi jeolojik jeomorfolojik kavramlar içerisinde en fazla kullanılan kelime olmuştur.

*Selam Beytullahın'ın Kulları
Dağlar Kardır Aşamadım Belleri*

Beytullah'ın Kulları ifadesi ile Kâbe'den söz edilirken, Dağlar Kardır Aşamadım Belleri dizesinde Bel ile yüksek yer üzeri yassı tepe kastedilmiştir. Türkünün sözlerinden yola çıkarak bir değiş olduğu düşünülmektedir, kullanılan tabirler eskiden sıklıkla kullanılırken günümüzde çok az kullanılmaktadır (Coşkun, 2019) ayrıca dağların yüksek ve karlı yerler olduğu vurgulanmıştır. Birçok eserde yer alan dağlar genellikle yüksekliklerinden ötürü karlı bir alan, aşılması gereken bir engel, yeşil ve yüce bir yer olarak algılandığı saptanmıştır.

Türkülerde sadece coğrafi yapı ve unsurlar yer almamaktadır, bazı coğrafi olaylar, doğal afetler, seller, kuraklıklar, deprem gibi toplumda iz bırakan doğa olayları da aktarılmıştır. Türkü Türk ulusunun yoldaşdır, hayatının her döneminde Türk ulusunun yanın da olmuştur, bebeğe ninni, düğüne neşe, mezarda ağıt olmuştur (Ural, 2011). Tokat yöresi repertuarın da yer alan Reşadiye Erzincan adlı eserde Cumhuriyet tarihin en yıkıcı depremlerinden biri olan Erzincan Depremi konu almıştır. Türkünün sözlerine bu olay şu şekilde yansımıştır;

*Reşadiye Erzincan
Sallandı Beşik Gibi
Yıkıldı Evlerimiz
Başımıza Çul Gibi
Reşadiye Irmağı
Geldi Doldu Pazara*

(<https://www.turkudostlari.net/soz.asp?turku=23967>)

Kuzey Anadolu Fayında 30. 12. 1939. da gerçekleşen Erzincan Depreminde Tokat Vilayetinde de hasarlar meydana gelmiştir. Erbaa, Niksar ve Reşadiye de tahribat fazladır. Reşadiye'de heyelan meydana geldiği için iletişim kurulamamıştır (Aktaran. Üzen, 2010). Yörede meydana gelen tahribatın izleri eserde hala yaşatılmaktadır.

Fiziki coğrafya alanın da tespit edilen bir başka coğrafik öge ise bitki ve hayvan adlarıdır. Taranılan eserler içinde en sık biyocoğrafik kelimelere rastlanmıştır, bunlar içerisinde 73 ayrı kelime tespit edilmiştir. Türkülerde kullanılan bitki adlarının çeşitliliği ve sıklığı ilin bitki türlerinin zenginliğini yansıtmaktadır denilebilir. Fakat tamamının coğrafi bir anlam taşıdığından söz edilmemektedir.

İlkbahar aylarında toplanmaya başlayan madımak yörede sadece yemek olmayıp halkın sosyal hayatında ve yörenin şakı, türkü manilerinde kendine yer bulmuştur (Mertol, Yağcı, 2021). Madımak uzar gider adlı eserin sözlerine şu şekilde yansımıştır.

Madımak uzar gider
Yaprağın düzer gider
(Turan, Adıgüzel 2008).

Bitki adı barındıran bir başka eser ise Sabahtan Kalıktım Ki Ezan Sesi Var adlı eserdir.

Aman da kızlar ne zorumuş burçak burçak yolması
Burçak tarlasında yar yar gelin olması
(Turan, Adıgüzel 2008).

Türkünün sözlerinde burçak hasadının zorluğu dile getirilmiştir. Dizelerin devamında ise burçak ekenlere sitem edilmiştir.

3.2 Tokat Türkülerinde Yer Alan Beşeri ve Ekonomik Coğrafya Kavramları

Tablo 2. Beşeri ve Ekonomik Coğrafya ile ilişkili Kavramlar

İsim	Sayı	İsim	Sayı	İsim	Sayı
Bağ	13	Odun	1	Göç	4
Bahçe	9	Tarla	8	Yol	34
Bostan	1	Yayla	41	Toplam=111	

Tablo 3’de Tokat türkülerinde yer alan beşerî ve ekonomik coğrafya ile ilişkili kavramlar verilmiştir.

En sık kullanılan kavram yayladır. Yayla bir beşerî ekonomik coğrafya terimidir. Yaz aylarında insanlar hayvanlarını otlatmak, bir tatil yeri olarak kullanmak temiz ve serin havasından faydalanmak amacı ile gittikleri yerdir. Bazen bu alanda panayırda kurulmaktadır, yani yayla bazı beşerî ekonomik etkinliklerin yapıldığı yerdir (Şahin, 2013).

Yaylaların Tokat türkülerine yansımaları şu şekildedir:

Yayla yaylaya bakar da
Yayla suları yan akar
Veya başka bir örnekte
Yaylaya vurdum da koyun kuzuyu
Yaz bahar gelenide günler uzuyu
(Turan, Adıgüzel 2008).

Tokat’ta yer alan yaylalar Akbelen Yaylası, Batlamtaş Yaylası, Dumanlı Yaylası, Karaçam Yaylası, Boğalı Yaylası, Çamiçi Yaylası, Topçam Yaylası, Seleman Yaylası’dır (Doğu Karadeniz Turizm Master Planı Tokat İli Mevcut Durum Raporu, 2018). İlin coğrafyasında yer alan yaylalar daha birçok özelliği ile türkülere konu olmuştur.

Yayla başında bir top kar idim dizesi gibi çıkarım yaylaya inemem düze dizeleri yaylanın yüksekliğini vurgularken şu yaylanın düzüne ile yaylanın engebesiz düzlük özelliği vurgulanmıştır.

Tablo 3’de alan tarla ve bahçe gibi kelimeler: Tarlanın tezeklisi, Bağa gel bostana gel Bahçe pezük değil mi şeklinde eserlere yansımıştır.

Beşeri coğrafya kavramından Tablo 3’de sıkça kullanılan kavramlardan biri de yoldur. Tokat yöresi repertuarının en tanınan eserlerinden Hey Onbeşli türküsünde

Hey onbeşli onbeşli
Tokat yolları taşlı (<https://turkusozu.net/hey-onbesli/>) şeklinde yer almıştır.

3.3 Tokat Türkülerinde Yer ve Yön ile İlişkili Kavramlar

Tablo 3. Tokat Türkülerinde Yer ve Yön ile İlişkili Kavramlar

İsim	Sayı	İsim	Sayı	İsim	Sayı	İsim	Sayı	İsim	Sayı
Akkuş	2	Bozcalı	1	Gün Bakı	1	Mısır	1	Topçam Yaylası	4
Alaca	1	Canik Dağları	1	Güneş Dağı	1	Niksar	2	Tokat	20
Almus	6	Çal Dağı	1	Haydarlı	1	Perşembe	1	Üçyol	1
Aluca	1	Döllük	4	İstanbul	2	Reşadiye	3	Yıldız Dağı	3
Amasya	3	Dünya	25	Karahisar	1	Seleman	1	Zile	6
Anadolu	1	Elbistan	1	Kars	1	Sema	1	Zinav Gölü	2

geography. Folk songs provide the best data in Anatolian geography dec the geography of music, which focuses on the relationship between space and sounds. Turku is a product of art and has been a means of transferring thoughts to my site in Anatolia, sometimes to the sidewalk, and has contained geographical elements such as old place names, floods, earthquakes, droughts.

The common denominator in the relationship between music and geography is culture. From the point of view of geography, music is an intangible cultural element. Today it is almost impossible to think of culture separately from geography. It is known that every culture exists on a geographical space and affects that space and is influenced by that space, it is possible to observe the relationship between geography and culture in the streets dec buildings, gastronomy, clothing generation art of a city.

Tokat province, which has a long-established history and different cultural groups, also contains a wide repertoire of folk songs. Many works in the repertoire of the region are recognized throughout the country. The aim of this study is to study the folk songs of the Tokat region from a geographical point of view and to read them based on the geography of music. In this context, first of all, the works were analyzed and the concepts related to the geography included in them were determined. It is aimed to determine how the physical and human geography of Tokat province is reflected in folk songs and to dec the relationship between physical and human geography elements and the presence of words in folk songs of the province in Tokat province, which is diverse both geographically and culturally. In this study, in which Tokat folk songs are analyzed from the point of view of musical geography, one of the qualitative research methods has been applied to the document analysis method and scientific studies on the subject have been scanned. 167 Slap folk songs reached by document analysis constitute the universe of the study. 157 Folk songs with words belonging to the elements of human and physical geography have been identified as a sample of the study within the 167 Slap folk songs that make up the study universe. Works with more than one version have been recognized as different works. a total of 886 geography-related words have been identified in 157 Slap folk songs.

In the study, the concept associated with geography in folk songs is classified into two sub-branches of geography, physical geography and human economic geography and place names. In the 157 Slap Folk Songs examined, 108 separate words related to physical geography were identified, and the total of these words is 649. Synonyms and similar words used in folk songs are taken in the form of a single word.

The most commonly used concept is highland. Highland is a term of human economic geography. In summer, people go to graze their animals, use it as a holiday destination to take advantage of the clean and cool air.jul. Sometimes a fair is held in this area, that is, the plateau is the place where some human economic activities are held. The highlands located in Tokat are Akbelen Plateau, Ptlamtas Plateau, Dumanli Plateau, Karacham Plateau, Boğalı Plateau, Çamiçi Plateau, Topçam Plateau, Seleman Plateau. (EASTERN Black Sea Tourism Master Plan Current Status Report of Tokat Province, 2018.) The highlands located in the geography of the province have been the subject of folk songs with many more features.

The total number of toponomic names is 87. The word slap has been repeated 20 times in 154 folk songs examined in the study and is the most frequently repeated word in place names. It is noteworthy that nearby settlements such as Akkuş, Alaca, Almus, Amasya, Aybasti, Başçiftlik, Bozcalı, Döllük, Reşadiye, Sivas, Zile are also often used in folk songs. Toponomic names located in Tokat province consist mostly of district and village names Almus, Basçiftlik, Döllük, Bozcalı, Zile, Niksar, Reşadiye, Tinyaba, Garadini Vineyards, as well as geographical structures such as Gij Gij Mountain, Topçam Plateau, Zinav Lake have been mentioned. It was concluded that the topomonic names and concepts of physical geography in folk songs, especially those related to the shape of the place, plateau and hydrography, largely reflect the geography of the province with the geography-based reading of Tokat folk songs. In addition, the fact that local geographical names and some geographical words that have been forgotten or decayed into oblivion are used in folk songs strengthens the bond between culture and geography.